Μάριο Βάργκας Λιόσα

Γιατί διαβάζουμε μυθιστορήματα;

Επιμέλεια: Θανάσης Γιαλκέτσης

Το ακόλουθο κείμενο του Περουβιανού νομπελίστα συγγραφέα Μάριο Βάργκας Λιόσα είναι απόσπασμα ομιλίας που εκφώνησε στις 7 Ιουνίου 2018 στο Μιλάνο, σε εκδήλωση που οργάνωσε προς τιμήν του το Καθολικό Πανεπιστήμιο της πόλης.

Γιατί διαβάζουμε; Η επινόηση και η αφήγηση ιστοριών είναι μια από τις αρχαιότερες παραδόσεις της ανθρωπότητας. Την εφάρμοσαν όλοι οι πολιτισμοί χωρίς εξαιρέσεις. Δεν γνωρίζουμε πότε ακριβώς γεννήθηκε, αλλά είμαστε σίγουροι ότι οι απαρχές της ταυτίζονται με την ύπαρξη των ανθρώπινων όντων και βέβαια με την επινόηση του λόγου, που μας έδωσε τη δυνατότητα να επικοινωνούμε μεταξύ μας. Γεννιέται από την ανθρώπινη κατάσταση, δηλαδή από εκείνη την παράξενη κατάσταση εξαιτίας της οποίας ζούμε μία μόνο ζωή, αλλά είμαστε ικανοί να φανταζόμαστε άλλες χίλιες. Πιθανόν από την αρχή των καιρών, οι ανθρώπινες υπάρξεις αισθάνθηκαν εγκλωβισμένες στη μοναδική ζωή που είχαν και θέλησαν να ζήσουν και άλλες, να αποδράσουν από εκείνο το κλουβί που είναι η καταδίκη να ζουν μία και μοναδική ζωή, ενώ είναι ικανοί να φαντάζονται και να επιθυμούν άλλες

ζωές. Οι πρόγονοί μας, οι πιο πρωτόγονοι, εκείνοι που από πολλές απόψεις ταυτίζονταν ακόμα με τα ζώα, θα βρουν τον τρόπο να ξεφύγουν από αυτόν τον περιορισμό, για να ζήσουν άλλες ζωές.

Ετσι γεννήθηκαν οι ιστορίες, έτσι οι πρόγονοί μας, τη νύχτα γύρω από τη φωτιά, άρχισαν να επινοούν και να αφηγούνται ιστορίες. Και χάρη σε αυτές, να υπερβαίνουν τα όριά τους και να ζουν άλλες ζωές, να ταυτίζονται με τα πρόσωπα και τις περιπέτειες αυτών των ίδιων ιστοριών. Για τους πρόγονούς μας αυτός ήταν ένας τρόπος να ζουν ειρηνικά την ύπαρξή τους. Μιαν ύπαρξη γεμάτη φόβους: του κεραυνού, του δάσους, των κρυμμένων στις φυλλωσιές φιδιών, των άγριων ζώων που μπορούσαν να τους επιτεθούν και να τους σκοτώσουν, τους φόβους για όλα όσα δεν κατανοούσαν. Οι αφηγήσεις τούς έδιναν τη δυνατότητα να φαντάζονται μια πιο ήρεμη ζωή. Η ανθρώπινη πρόοδος, αυτό που αποκαλούμε εκπολιτισμό, γεννήθηκε σίγουρα ξεκινώντας από αυτή τη συνήθεια της αφήγησης επινοημένων ιστοριών, οι οποίες έκαναν τους ανθρώπους όχι μόνο να ονειρεύονται άλλες ζωές και άλλους κόσμους, αλλά και να επιθυμούν να τα μετατρέψουν σε πραγματικότητα.

Αφού είχαν ακούσει εκείνες τις ιστορίες, οι πρόγονοί μας ζούσαν με δυσπιστία την πραγματικότητα που τους περιέβαλλε. Αντιλαμβάνονταν ότι η πραγματική ζωή ήταν μίζερη σε σύγκριση με εκείνη που ήσαν ικανοί να δημιουργούν με τη φαντασία τους. Η αφήγηση τους ωθούσε να αλλάξουν την πραγματική ζωή, να τη μετασχηματίσουν έτσι ώστε να μοιάζει όλο και περισσότερο με τη ζωή που φαντάστηκαν. Γι’ αυτό τον λόγο, νομίζω πως μπορούμε να πούμε ότι εκείνες οι ιστορίες ήσαν κατά κάποιον τρόπο το αρχικό κίνητρο της αλλαγής, της προόδου του πολιτισμού. Οταν εμφανίστηκε η γραφή, οι ιστορίες θα αποκτήσουν σταθερότητα και με αυτό τον τρόπο θα γεννηθούν τα μυθιστορήματα, που είχαν σκοπό να ψυχαγωγούν, να σαγηνεύουν, να μαγεύουν τους αναγνώστες, ακριβώς όπως οι ιστορίες των προγόνων τους επέτρεπαν να αποδράσουν και να ζήσουν άλλες ζωές.

Γι' αυτό, το μυθιστόρημα, ιδίως αν είναι καλό μυθιστόρημα, μας απελευθερώνει από την περιορισμένη κατάστασή μας, κάνοντάς μας να ζήσουμε με τρόπο βαθύτερο και πλουσιότερο και δείχνοντάς μας ότι ο κόσμος έτσι όπως είναι δεν επαρκεί για να ζήσουμε όλες τις εμπειρίες που θα θέλαμε. Διόλου τυχαία, τα καθεστώτα και οι ιδεολογίες που θέλουν να ελέγχουν, χωρίς να αφήνουν ελευθερία δράσης στα άτομα, προσπαθούσαν πάντα να χαλιναγωγούν, να περιορίζουν ή να απαγορεύουν αυτή την πανάρχαια τέχνη που είναι η επινόηση και η αφήγηση ιστοριών. Εκείνοι που επί τριακόσια χρόνια θα εμποδίζουν να γράφονται και να δημοσιεύονται μυθιστορήματα στην Αμερική, στην ισπανική Αμερική, είχαν αντιληφθεί ότι σε αυτή τη φαινομενικά ακίνδυνη πράξη της επινόησης, της συγγραφής και της αφήγησης ιστοριών ενυπήρχε ο κίνδυνος της ανυπακοής και της εξέγερσης.

Κατά την άποψή μου, οι ιεροεξεταστές κατανόησαν, πριν ακόμα από τους κριτικούς της λογοτεχνίας και τους ίδιους τους συγγραφείς, το βαθύτερο κίνητρο που μας ωθεί να επινοούμε και να αφηγούμαστε ιστορίες. Αυτό το κίνητρο, το επαναλαμβάνω, έγκειται στο να καταδείξουμε ότι η πραγματικότητα δεν είναι ευχάριστη, ότι ο κόσμος έτσι όπως τον βλέπουμε δεν θα καταφέρει ποτέ να μας κάνει να ζήσουμε τις συγκινήσεις που επιθυμούμε. Η δυσαρέσκεια απέναντι στην πραγματικότητα είναι ένα επικίνδυνο συναίσθημα και ακριβώς γι' αυτό τον λόγο τα μυθιστορήματα, η ανάγνωση των οποίων μας βοηθάει να κατανοήσουμε ότι αυτό που βλέπουμε είναι πολύ κατώτερο από τις προσδοκίες μας, αποτελούν έναν κίνδυνο για την κοινωνία, ένα κίνδυνο επειδή είναι βαθιά διαποτισμένα από μυθοπλασία, εξωπραγματικά στοιχεία, επιθυμία και αναγκαιότητα ενός καλύτερου κόσμου ή τουλάχιστον ενός κόσμου διαφορετικού από τον υπαρκτό.

Αν εξετάσουμε το μυθιστόρημα από την οπτική των δημοκρατικών κοινωνιών, όλα αυτά φαίνονται γελοία. Πώς μπορεί ένα μυθιστόρημα, που αφηγείται φανταστικές ιστορίες, να αποτελεί απειλή ανυπακοής; Πράγματι, σε μια δημοκρατία αυτό δεν θα έπρεπε να συμβαίνει, δεδομένου ότι η κρίση μπορεί να ασκείται ελεύθερα και υπάρχουν πολύ βαθύτεροι και πιο τεκμηριωμένοι λόγοι για να υιοθετήσουμε μια κριτική θέση απέναντι στην πραγματικότητα. Σε αυτές τις κοινωνίες το μυθιστόρημα δεν είναι τίποτε άλλο από ένα εργαλείο ψυχαγωγίας που μας απομακρύνει από τη σκλαβιά της καθημερινότητας και για μιαν ορισμένη χρονική περίοδο μας κάνει να ζούμε σε μια διαφορετική πραγματικότητα, στο εσωτερικό της οποίας κινούμαστε με μεγαλύτερη ευκολία και, ταυτιζόμενοι με τα πρόσωπα της λογοτεχνικής μυθοπλασίας, κατορθώνουμε να ζήσουμε εξαιρετικές εμπειρίες που δεν

θα μπορούσαμε να ζήσουμε στον υπαρκτό κόσμο.

Ας απομακρυνθούμε προς στιγμήν από τον ελεύθερο και δημοκρατικό κόσμο, για να εξετάσουμε αντίθετα τις κοινωνίες που είναι υποταγμένες σε αυταρχικά καθεστώτα, στις οποίες ο πολίτης έχει ένα απολύτως περιορισμένο περιθώριο ελευθερίας. Εκεί θα παρατηρήσουμε αμέσως ότι η μυθοπλασία, εκείνη η μορφή ψυχαγωγίας που είναι τόσο ακίνδυνη στις ελεύθερες χώρες, αποκτά επικίνδυνους τόνους, από τη στιγμή που το μυθιστόρημα τείνει να γίνει εκφραστής αυτού που τα μέσα μαζικής επικοινωνίας δεν μπορούν να πουν, αυτού που οι θεσμοί αποσιωπούν, αυτού που τα κυβερνητικά όργανα αποκρύπτουν.

Ολη αυτή η συγκαλυμμένη και κρυμμένη πραγματικότητα αρχίζει να διαποτίζει τα βιβλία και να εκφράζεται μέσα από αυτά. Γι' αυτό τον λόγο, τα ολοκληρωτικά καθεστώτα δημιουργούν πολύ αυστηρούς οργανισμούς ελέγχου και λογοκρισίας, αλλά, παρά την ακραία αυστηρότητα και τη διαρκή επιτήρηση της καλλιτεχνικής δημιουργίας, υπάρχει πάντα ένα κριτικό στοιχείο που κατορθώνει να αναδυθεί και που συμβάλλει στην τροφοδοσία και παρακίνηση του πνεύματος εξέγερσης, το οποίο, κατά τη γνώμη μου, είναι παρόν σε όλες τις μυθοπλασίες, κυρίως στις μεγάλες μυθοπλασίες. Ακόμα και αν αυτός ήταν ο μόνος λόγος, θα ήταν εξαιρετικά σημαντικό να συνεχίζουμε να ενθαρρύνουμε την ανάγνωση. Υπάρχουν ωστόσο και άλλοι λόγοι για να διατηρούμε ζωντανό το κίνητρο για ανάγνωση και να το διαδίδουμε όσο το δυνατόν περισσότερο στο εσωτερικό μιας κοινωνίας. […]

Πηγή: Εφημερίδα Των Συντακτών ,

https://www.efsyn.gr/themata/idees-palies-kai-nees/225520_giati-diabazoyme-mythistorimata